

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Seidrich J. J. Millrodt.
62 Sargmagazin. 62

Søren Martin
Terrazzeschäft,
Fihale Apenrade

Thünen Bohlsen
Lagelbaner.

NUMMER 6
JUNI

1990

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
110 kr. årligt
incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre koster
15 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Historisk Samfund
for Sønderjylland,
Sekretariat,
Haderslevvej 45,
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.
Kontortid, ma.-fr.
kl. 9-13.

Redaktion:
Inge Adriansen,
Museet på
Sønderborg Slot
6400 Sønderborg

Steen W. Andersen
Haderslev Museum
6100 Haderslev
Henrik Fangel (ansv.)
Institut for sønder-
jysk lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa

Sønderjysk Månedsskrift
indtales på bånd, der kan
lånes på biblioteket

Sats/montage:
Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Aabenraa Bogtrykkeri

I dette nummer:

- En glemt begravelsesskik – lysskjolde, lyshylder, lysestager* 179
Jette R. Orduna, Århus, fortæller om en nu glemt begravelsesskik: brugen af lysskjolde, og understreger, at disse skjolde i dag er truet af ødelæggelse.
- Jagten Jensine af Haderslev* 186
Stine Wiell, Flensborg, fortæller historien om Danmarks ældste sejrende træskib, jagten Jensine af Haderslev, og om dets brug som fragtskib i de danske farvande.
- O. D. Ottesen. Kunst i Sønderjylland (7)* 191
Jesper Tofft omtaler i serien om kunst i offentlig eje blomstermaleren O. D. Ottesen.
- Min vej til modstandsbevægelsen* 195
Valborg Sørensen, Rinkenæs, beretter om, hvorfor og hvordan hun kom ind i modstandsbevægelsen under Danmarks besættelse 1940-45; hun fortæller om sit illegale arbejde og om de arrestationer, som foregik efter befrielsen.
- Hjulgraven ved Hjordkær – et besøg værd* 202
Steen W. Andersen, Haderslev, tager os med til den såkaldte hjulgrav ved Hjordkær og fortæller om dens udgravning og helt specielle funktion.
- Det sker – på de nordslesvigske museer* 204
Sommerens udstillinger på landsdelens museer – især en udstilling om arkæologi i Vestsønderjylland.
- Bognyt* 206
Militære befæstningsanlæg, en dansk sydslesviger, en museumsfører og nogle små lokale tryk får et par ord med på vejen.
- Bagsiden om forsiden: At begrave* 208
Birgitte Kragh, Aabenraa, fortæller med udgangspunkt i Jette R. Ordunas artikel om lysskjolde (side 179ff) om de ændringer og den udvikling af begravelsesskikke, som er sket inden for de sidste århundreder. Ligkistemagasinet, sådan som det ses på forsidebilledet, er et led i denne udvikling.

Forsidebilledet viser snedkermester Friedrich Willrods Ligkistemagasinet i Skibbrogade 5 i Aabenraa omkring 1910. Udstillingsvinduet er smykket af perlekranse, et perlekors og små engle til kisten. Om disse symboler og deres funktion i forbindelse med begravelsen fortæller Birgitte Kragh, Aabenraa, på bagsiden, side 208.

Willrods forretning kan sandsynligvis føres tilbage til 1901, hvor den fine dør, som indehaveren – her delvis skjult – står i, og forretningsvinduet bliver indsat. Døren er udskåret med årstal og to små sommerfugle, klassiske dødsymboler.

Højer kirke før 1914. På alteret ses fire lysskjolde, på begge sider af alteret to lyshylder, den nederste til højre med to lysskjolde anbragt på lys. Fot. Historiske Samlinger, Aabenraa.

En glemte begravelsesskik

– lysskjolde, lyshylder og lysestager

Af JETTE R. ORDUNA

At brænde lys for de døde er en skik, der går tilbage til middelalderen, men naturligvis har den – som så mange andre begravelsesritualer – ændret sig en hel del undervejs. Brugen af lysskjolde er en af de skikke, der helt er forsvundet, men som i 1700- og 1800-årene var udbredt i bl. a. mange sønderjyske sogne. Jette R. Orduna, Århus, har været på besøg i en lang række af landsdelens kirker og fortæller på den baggrund om den nu helt glemte begravelsesskik.

»Det forekommer af og til ved store begravelser, at lys er skænket kirken. Disse er forsynet med et lakeret blik-skjold, hvorpå står navn og nødvendige data på afdøde. Skjoldene blev siddende, indtil lyset var brændt ned, og det måtte tages af. Så blev de ophængt på korvæggen, så længe pladsen tillod det«. Således skrev præsten i Åstrup ved Haderslev om en begravelsesskik, der nu er gået i glemmebogen.¹⁾

Denne begravelsesskik har efterladt sig spor rundt om i landet på kirkelof-ter eller i private hjem i form af lys-skjolde, lyshylder og drejede trælyse-stager.

Skikken med at bringe lysofre går tilbage til middelalderen. Lyset, mente man i datidens forestillingsverden, kunne fordrive djævelen og andet ond-skab. Derfor stod der lys omkring afdø-de i hjemmet, og der blev båret lys omkring kisten på vej fra hjemmet til kirken.

Med indførelsen af Luthers lære i 1536 kom gejstligheden i et dilemma: Ild var et vægtigt middel mod djævel-skab, og Romerkirken havde godkendt denne viden ved at erklære det for en god gerning, der ville blive belønnet på dommedag, hvis man bar lys for en afdød og derefter skænkede lysene til kirken. Luthers lære derimod sagde, at menneskene frelses ved troen alene og ikke ved gode gerninger, såsom at bære og skænke lys.

Inden slutningen af 1500-tallet hav-de lysbæringen vundet betydelig ud-

bredelse i de højeste samfundslag, og samtidig blev den efterlignet i de lave-re kredse.

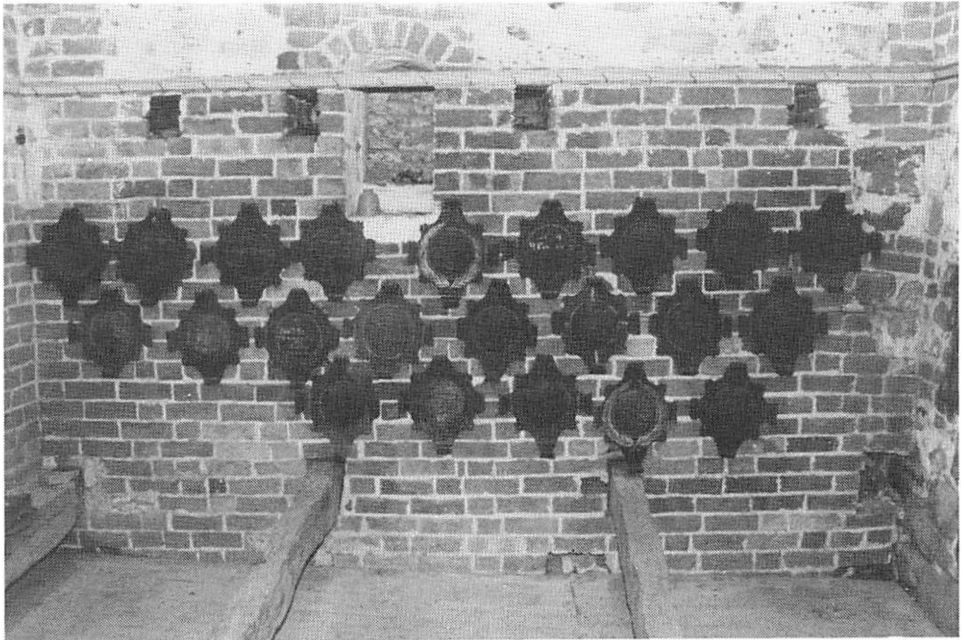
Det var kongehuset, hoffet og adels-slægterne, der holdt liv i lysorgierne. Hos disse stod båren i ugevis på castrum doloris, omgivet af store voks-lys med påsatte våbenskjolde. På selve begravelsedagen gik fattige skole-drenge, studenter eller degne i begra-velsesprocession med disse lys, som efter begravelsen blev skænket til kir-ken. De fattige drenge skulle have løn for at bære lys. Denne blev udbetalt i klæde, idet drengene fik et stykke af det klæde, der havde dækket kisten.

På afbildninger fra Frederik II's be-gravelse i 1588 i Roskilde ses unge mænd bærende på vokslys med kong-ens våben på skjoldene. Ved hans død var det blevet bestemt, at degne og peblinge skulle klædes i sorte skjorter, og hver af disse skulle bære en stor stage med lys for kongens lig.²⁾

Adelens våbenskjolde ved begravel-ser var som regel lavet af pap, træ eller blik. Disse skjolde blev malet i meget

Studenter bærer lys i Frederik II's ligtog 1589. Til lysene er fastgjort skjolde med afdødes våben, og man genkender bl. a. Holstens nældeblad og Slesvigs to løver. Udsnit af fremstilling af begravelsestoget i »Res Gestae Frederici Secundi«, her efter Troels Lund: Dagligt liv i Norden, 6 udg. bd. 7, 1969, s. 403.

Lysskjolde i Fjelstrup kirke, anbragt på kirkens loft. De er med den form, som er typisk for Haderslev-egnen: jernblikplade med fire volutter, i midten en plade med indskrift og omkring denne i nogle tilfælde bladranker påmalet med guldbronce. Som det ses er der på de fleste plader sket en nedbrydning med bl. a. udviskning af indskriften til følge. Fot. Jette R. Orduna.

stærke farver og belagt med guld og sølv. De gengav afdødes eller hans slægts våben.

Ved begravelsen af fru Sidsel Bille, enke efter adelsmanden Niels Parsberg, 24. marts 1566, blev der i ligfølget båret 18 par anelys, mens fru Margrethe Valkendorfs bære samme år havde 6 par. Ved Gert Rantzaus begravelse i 1627 blev der båret 32 lys, men her var en ændring: alle lys havde samme våben, nemlig hans eget.³⁾

Både Frederik II og Christian IV udstedte forordninger, der skulle begrænse anelysenes antal til højst 16 par.

Efter enevældens indførelse i 1660 øgedes lysmængden, idet man blot henlagde begravelserne til om aftenen

for at omgå reglen om de 32 lys – mange flere lys var selvsagt nødvendige og skabte forøget effekt.

I 1682 satte Christian V en stopper for udskejelserne i en begravelsesforordning, der bestemte, at brugen af lys i ligstue og på kirkegulv samt lysbæring i ligfølget skulle ophøre, og at det alene skulle være tilladt ved begravelser at ofre et par alterlys til kirken.⁴⁾

Samme forordning blev dog brudt af selvsamme konge. Christians V's søn Christian Gyldenløve døde i Odense 16 juli 1703 af kopper. Han blev overført til København 1. august og lå på *castrum doloris* indtil 6. september, hvor han blev begravet i Vor Frue kirke. Christian Gyldenløve fik en særdeles pompøs ligfærd med mange lys med

Det ældste, bevarede lysskjold i Sønderjylland findes på Haderslev Museum. Det er en mindeplade for Hans Frederiksen Gonge (eller Gunge) fra frigården Vestergård i Øsby sogn. Pladen er meget dårligt bevaret, og man aner kun svagt indskriften samt resterne af det farvelagte dobbelte våbenskjold nederst. Pladen er fra 1782, og som det er gået den, vil det gå de fleste af de bevarede plader, hvis ikke der gøres en indsats for en konservering. Fot. Haderslev Museum.

→
To lysskjolde af messing fra Brede kirke, udført hos guldsmed J. A. Bödewadt i Tønder. Til højre lysskjold for August Ferdinand Wulff (1815-97), der var søn af den bekendte kniplingskræmmer Jens Wulff fra Brede. Fot. Jette R. Orduna.

våbenskjolde, båret af unge adelsmænd.⁵⁾

Da samfundets overklasse havde fået forbud mod at udføre de prangende lysorgier ved begravelser, overgik skikken langsomt til lidt lavere samfundsklasser. Hertil var der taget tilløb allerede i 1600-årene. Så tidligt som i 1595 bebrejdede Rigsrådet borgerne i Køge, at der »...bruges allehaande forfængelig Pragt, Hoffærd og stor Bekostning, som at bære mange Lys foran Liget og andet mere, næsten ligesom ved Adelspersoners Begravelser«. ⁶⁾

De adelige våbenskjolde på lys blev i 1700-årene erstattet af efterligninger i form af bemalede blikkskjolde med afdødes data samt bibelcitater og symboler. Det var især mere velansete samfundsborgere, der holdt lysbæringsskikken i live, såsom kirkeværger, provster, præster, amtmænd, råd-

mænd, handlende samt gårdejere på større gårde og deres ægtefæller. I 1800-årene blev det især gårdejere, præster, degne og skolelærere, der brugte skikken med at bære lys.

Bevarede lysskjolde

Lysskjolde fra 1500- og 1600-årene er forlængst gået til, og fra 1700-årene er kun et enkelt lysskjold bevaret. Dette findes på Haderslev Museum, og dateres til 1782 ifølge indskriften. Lysskjoldet består af en plade af jernblik med påmalet inskription og et farvelagt dobbelt våben i form af et rødbrunt hestehoved. Mindepladen er over Hans Frederiksen Gonge, Vestergaard ved Øsby.

Lysskjolde adskiller sig fra kisteplader ved at have enten 2 x 2 gennem-brydninger eller øskner bagpå. Ved hjælp af disse bandt man med sorte

bånd pladen på vokslyset. Pladerne er af forskellige udformninger og materialer, bestemt af lokale traditioner. Lysskjolde ses altid parvis.

På Bornholm er størstedelen af de bevarede lysskjolde af jernblik og ovale med en krone over. Herudover er de sortmalede med guldstafferinger.⁷⁾ Omkring Kolding er den mest almindelige type, skjoldformet jernblik med en stjerne over og bladgrene langs siderne. På Haderslev-egnen er skjoldene af jernblik, nærmest ovale men med fire volutter. I midten er en sølvbronceret plade med sort indskrift, og omkring denne er der som regel bladranker påmalet med guldbronce. Disse lysskjolde er omtrent 30 cm i diameter.

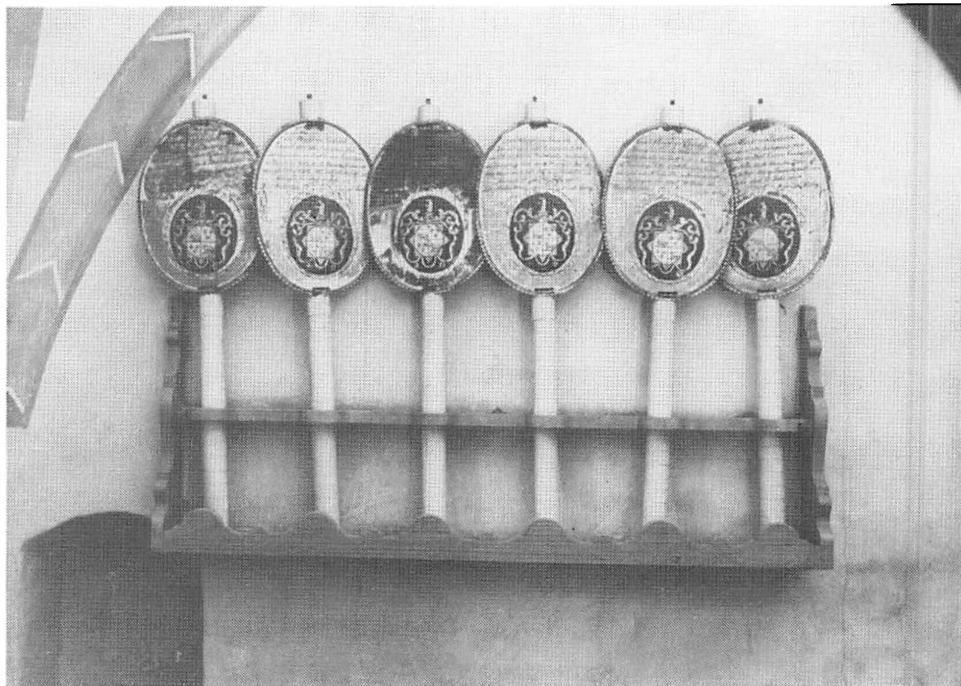
Omkring Tønder skiller lysskjoldene sig ud fra de øvrige områder. Her er langt den overvejende del fremstillet af

messing med indpunsllet blomsterornamentik. Disse er ovale, ca. 35 x 28 cm. Også på anden måde adskiller disse sig: Det er de eneste lysskjolde, der har mestermærker. De blev fremstillet i Tønder af det gamle velanskrevne firma Bødewadt, der eksisterede fra 1760 til 1970. Mestermærket tilhører Jacob Andreas Bødewadt, der virkede fra 1841 til 1886 samt efterfølgeren af samme navn, der virkede fra 1870 til 1924.⁸⁾

Hvor de øvrige lysskjolde er blevet fremstillet er uvist, men det mest nærliggende er vel at tænke sig en lokal gørtler, men også lokale smede kan have fremstillet lysskjolde.

Lyshylder og lysestager

Hvor man mangler lysskjolde fra 1700-årene, findes der til gengæld et andet element i lysbæringstraditionen beva-

Lysskjolde anbragt på lyshylde i Højer kirke. Alle seks lysskjolde er for amtmand E. A. u Bertouch, død 1815, og gengiver bl. a. hans våbenskjold. Fot. Nationalmuseet 1954.

ret, nemlig lyshylder. Disse blev brugt til at gemme alterlys på, idet kirken ofte modtog flere lys, end de kunne bruge. I Bylderup kirke ligger på loftet en 340 cm lang hylde til 16 lys. I Skast kirke hænger en hylde på skibets nordvæg til 10 lys. På denne sidder endnu 10 lys af pap. Andre og mindre findes endnu i kirkerne enten på lofterne eller op-hængt i kirkerummet.

Et andet tilbehør er drejede lysestager af blødt træ. Disse findes ligeledes på kirkelofterne, for eksempel i Brandrup kirke ved Toftlund, og som regel i et større antal. Da der ofte kunne forekomme mere end en begravelse indenfor kort tid, var de alterstager i sølv eller messing, der til stadighed står placeret på alteret, ikke tilstrække-

lige, og derfor blev der ofte sammen med skænkningen af lys givet alterstager. Lysene med skjoldene skulle jo blive på alteret indtil lysene var brændt ned. I Højer kirke hænger endnu på væggen i nordre korsarm 2 lyshylder med trælys. På disse er anbragt 12 lysskjolde af sølv og messing.⁹⁾

Traditionen med ofring af lys med skjolde, bruges ikke mere. Den gled langsomt ud i 1930erne. Det yngste eksempel på et lysskjold hænger i Brøns kirke. Det er en forsølvet oval med indskrift over kirkeældste Knud A. Ewald, som døde i 1947. Han var iøvrigt også den sidste, der blev bragt

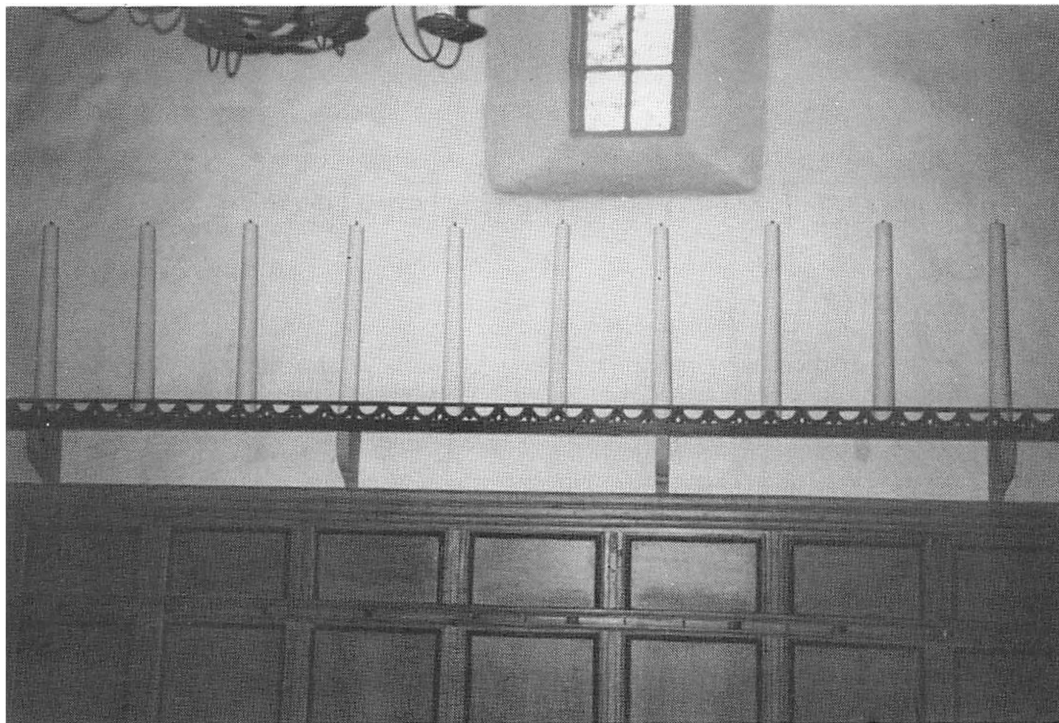
til kirke i kirkens smukke ligvogn, der siden er forsvundet.

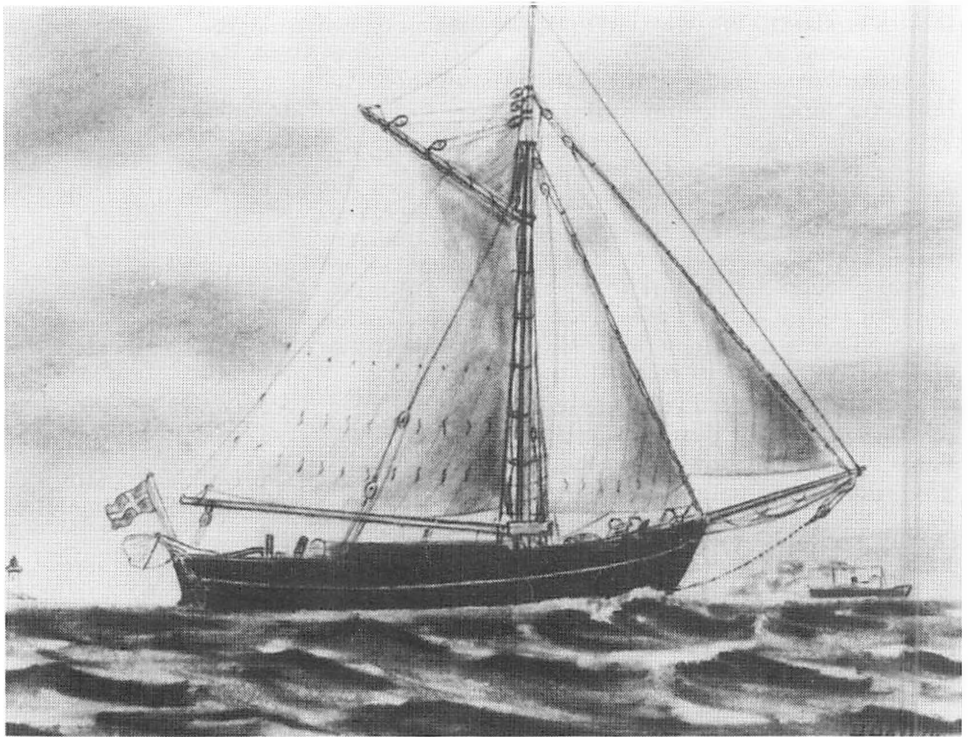
Lysskjolde startede som magtsymboler og fandt langsomt udbredelse længere nede i samfundshierarkiet. Nu går de deres endeligt i møde. Langt hovedparten er af jernblik, og for dem gælder det, at de om få år vil være rustet bort. De, der blev fremstillet af messing eller sølv, vil kunne bestå nogle år endnu, inden også de forsvinder, men her er de påmalede indskrifter i fare. En del af lysskjoldene bliver idag opbevaret på lokalmuseerne og enkelte kirker har sendt deres lysskjolde til konservering og genophængt disse i kirkerummet. Størstedelen ligger dog fortsat upåagtet hen på kirkelofterne.

Noter og henvisninger

1. Danmarks Kirker, Haderslev Amt, s. 537, note 25.
2. Troels-Lund, Dagligt liv i Norden, Bd. 7, 1969, s. 398 og 403. Kancelliets Brevbøger 1588-1592, 1908, s. 6-7.
3. Troels-Lund, 1969: s. 404-05. Danmarks Adels Aarbog XXIV, 1907, s. 354.
4. S. Ellkier-Pedersen: Offerlys og minde-skjolde. Vejle Amts Årbog 1981, s. 9-10.
5. Danmarks Adels Aarbog XLVI, 1929: s. 216-217. Troels-Lund, 1969, ill. s. 430
6. Kancelliets Brevbøger 1593-1596, 1910, s. 430.
7. Ellkier-Pedersen, 1981, s. 53-60
8. Sig. Schoubye, Sønderjysk Sølv 1982, s. 45-46.
9. Oplysninger om lysskjolde m. m. i de forskellige sønderjyske kirker er hentet fra »Danmarks Kirker«.

Lyshylde i Skast kirke med 10 paplys. Fot. Jette R. Orduna 1989.

Akvarel af Jensine, malet i 1946. Privateje.

Jagten Jensine af Haderslev

Af STINE WIELL

De store sejlskibe har forlængst udspillet deres rolle i transportsystemet, men endnu eksisterer der nogle få håndfulde af de engang så almindelige fartøjer, der for få år tilbage var med til at binde det danske ørige sammen. Det er ikke altid lige nemt at være stort træskib i dagens Danmark. De kræver ikke alene et kyndigt mandskab, men også en velspækket tegnebog for at kunne klare istandsættelsen og den løbende vedligeholdelse.

Heldigvis findes der rundt omkring i landet grupper af entusiaster, som har taget

udfordringen op og sat nogle håndfulde af de gamle skibe i stand, så vi til stadighed kan nyde sejlene kulturminde i vore farvande.

Et af dem er jagten »Jensine«, som med sine 137 år er ikke mindre end Danmarks ældste sejlene træskib. »Jensine« er idag hjemmehørende i Haderslev, men sådan har det ikke altid været. Stine Wiell, Flensborg, fortæller her skibets spændende historie, fra det i 1853 blev bygget i Ålborg til det i 1970 hos en marskandiser i København for 10.000 kr. blev købt af en gruppe Haderslevspejdere.

»De syv Sødskende« af Læsø.

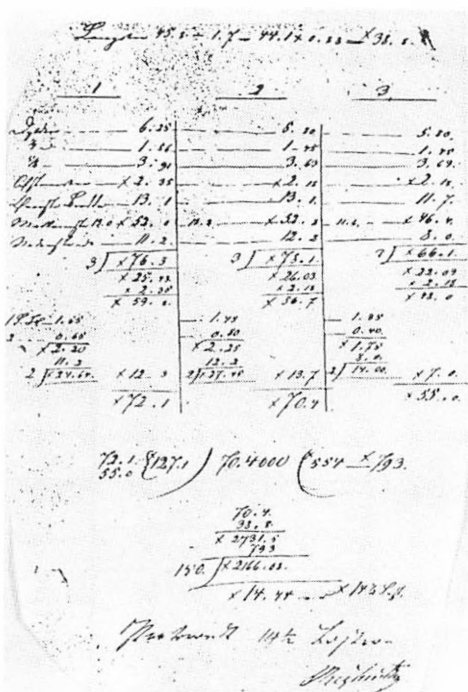
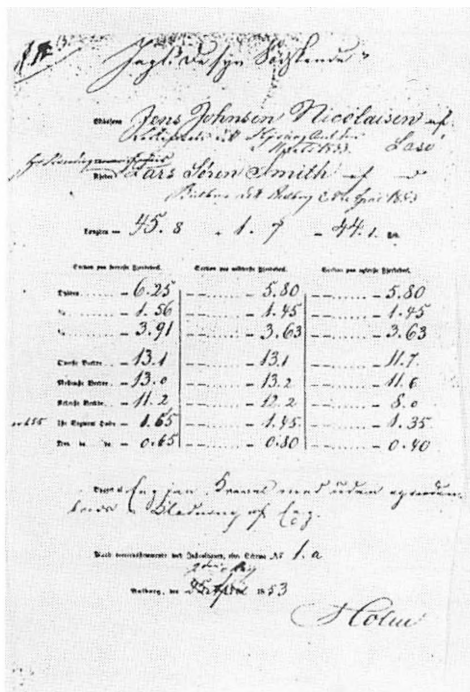
»Jensine« var Læsøs største skib i 1853, dengang hun var ny og hed »De syv Sødskende«. Hun blev sejlet af skipper Jens Johnsen Nicolaisen, og rederen hed Lars Søren Smith. Sidstnævnte var strandingskommissionær på Læsø, så måske er der rigtigt - som det fortælles - at skibet skulle være bygget af tømmer fra en engelsk skonnertbrig, strandet på Læsø.

Skønt sydfynsk i tradition og udformning er skibet bygget i Ålborg. På klamp, som det hedder, når der bygges uden konstruktionstegninger. Rundt omkring på de små værfter gik skibsbygningskunsten i arv fra mester til svend og lærling, uden at der var brug

for tegninger eller andet papir. Først når skibet var bygget, blev det »målt« og dermed godkendt som erhvervsfartøj.

»Jensines« første »målebrev« er udstedt i foråret 1853, og fra 1864 kan skibet år for år følges i Skibsregistret, - den officielle danske fortegnelse over erhvervsfartøjer. Bemærkelsesværdigt er det, at skibet kun har skiftet navn én gang. Men det kan skyldes, at det gennem flere generationer er blevet handlet indenfor samme familie - Sørensens - på Langeland. Her var jagten også hjemmehørende indtil 1918, hvor navneskiftet fra »De syv Sødskende« til »Jensine« fandt sted.

Det første målingsbevis for »De syv saskende«, udstedt i Ålborg den 2. maj 1853 og bevaret i kopi i toldvæsenets arkiver. Skibets forskellige mål angives, og det oplyses, at skibet er »bygget af Eeg paa Kravel med uden- og indenbords Klædning af Eeg.«

Den første tid i Nordjylland

Men tilbage til byggetiden i Ålborg, og til skibets 25-årige bygmester Jacob Wilhelm Riis. Han var udlært i Svendborg-området i en tid, hvor der gik ry om de sydfynske skibsbygmestre. Riis var i 1849 kommet til Ålborg som bygmester på brænderiejer Peter Wibroes nyetablerede værft, men hvor længe han blev i Ålborg, ved vi ikke.

I de første år efter bygningen i 1853 forbliver »De syv Sødskende« i det nørrejske med havn, som nævnt, på Læsø. Vi ved ikke meget om, hvordan skibet så ud i dets første levetid. Under dæk har der sikkert kun været et stort lastrum og i agterenden, hvor skipper sov, et lukaf med en briks og et komfur.

Måske har der også været et lille lukaf til mandskabet. Lastelugerne har sandsynligvis været færre og mindre, end de fremtræder i dag, men rigningen har sandsynligvis været nogenlunde som den, der blev etableret ved skibets istandsættelse i 1970'erne. Sejlene har oprindeligt været lyse og ikke som i dag røde.

Fragtskib og pæreskude

Den længste periode, skibet har været i samme families eje, er fra 1864 til 1918. Ejerne var den før omtalte familie Sørensens på Langeland. Først Niels Sørensens, der i hele 37 år fra 1864 og fremefter sejlede med fragt rundt i det sydfynske øhav. Engang arbejdede »De

På undersiden af omslaget i sin regnskabsbog skrev Jensines ejer fra 1918 til 1944, Alfred Carl Hansen, sin bedømmelse af vejret ned. Disse iagttagelser brugte han så, når han skulle vurdere, hvordan vejret ville blive. Privateje.

	Himmelen	Skyerne	Vinden	Dyrene
Vejret bliver smukt	Lysblaa Himmelen klar graa Morgen Ting eller let Taaqe om Morgenen Rødt Solnedgang Hjerterne Lind-	Lette og høje hvide og gennemvigtige bløde Luvids	Spag fra N eller Sst	Svaben flyver højt. Focerne pier Truplene synger.
Regn	Rødt Solopgang Aft og høj Taaqe om Morgenen blev gul Solnedgang Ting om Maanen	Spore sorte Skyer sammenhængende graa Skyer hele Horizonten rundt	Vest og Sydvest	Svaben flyver lige hen over Jordale Truplene skriger og er irrolige Focerne kvæbber livligt.
Blødt	Mørkeblaa Himmelen Orangegul Solnedgang	Tunge fastformede skarpe	Korkvold somme tider sød nogle Vinne for Lørum	Skrogit paa Engene samler sig her der etc.
Fog og dring	Røde eller gyldne Skybanker ved Solnedgang	Tak skarprandede mange Smarskyer	Vinden springer om.	Dyrene er irrolige.

Fotografi af Jensine Hansen, indsat i en sekskantet træramme, udsmykket med roser. Billedet var en gave til skibet i anledning af navneændringen den 30. november 1918. Det skulle hænge i skipper Alfred Carl Hansens kahyt. Privateje.

Syv Sødskende« som kabeludlægger i Storebælt for Postetaten, men på et tidspunkt forlangtes det, at der skulle lægges motor i skibet. Måske var der tidligere gået for meget kabel til? Skipper Sørensen accepterede, men da han erfarede, at et motorrum ville indskrænke hans lukaf så meget, at sofaen nødvendigvis måtte stå på langs og ikke på tværs, som han var vant til, solgte han skibet til sin brorsøn Rasmus. Det var i 1901.

Rasmus Sørensen drev en blandet

fragtsejlads med »De Syv Sødskende«. Det kunne være teglsten fra Egersund, brænde fra Fjellebroen eller kalk fra Fakse. Om efteråret havde han to sejladsere med frugt og grøntsager fra Langeland eller Fyn til Ålborg. På tilbageturen var skibet fyldt med hønsefoder, skaller fra Limfjorden. Sidste gang han fyldte lastrummet med frugt var i 1918. Da han havde lagt til kaj i Ålborg, solgte han pærerne pund for pund til Ålborgs husmødre, - og så til sidst skuden selv.

Jensine for sejl på vej hjem fra Træskibssammenslutningens stævne i pinsen 1989. Fot. Kaj Lund.

Jensine mellem to krige

»De Syv Sødskende« var vendt tilbage til Limfjorden, og det var ved den lejlighed, skibet skiftede navn til »Jensine«. Den nye ejer, skipper Alfred Carl Hansen, kunne ikke lide navnet, for han havde ingen søskende, og han navngav det i stedet efter sin kone Jensine Hansen.

På dette tidspunkt var tiden dog allerede ved at rinde ud for sejlskibene. De hurtigere og langt mere driftsikre motorskibe havde længe været dominerende på søen, og på landjorden begyndte lastbilerne i 1920'erne så småt at udvikle sig til en alvorlig konkurrent for småskibsfarten som helhed. For at imødegå tidens krav fik »Jensine« derfor i 1924 en lille seks hestekræfters motor installeret, og i 1948 styrehus med nyt styresystem med rat. Men i det lange løb var kampen forgæves. Tendensen ses tydeligt i »Jensines«

regnskabsbøger fra 1918 til 1939. I den første tid var sejllads med cement fra Ålborg en sikker indtægtskilde for skipper Hansen; måske har der ligefrem været tale om en slags garanteret sejllads. Men på årsbasis blev fragtturenes antal færre, de foregik længere og længere væk fra hjemstedet i Ålborg, og indtjeningen blev mindre og mindre. Når »Jensine« alligevel klarede sig, skyldtes det besætningens store flid og arbejdsomhed, små krav til tilværelsen og en til tider veludviklet påholdenhed fra skippers side. »Sultekunstneren fra Vejgård« hed han - efter sigende fordi han var så påholdende, at han altid lod to mand dele en sild.

Dramatiske situationer

Under krigen, i 1944, blev Jensine atter solgt, men skibet forblev i Limfjorden. Den nye skipper var Oluf Christian Olsen, også kaldet »Egentlig-Ole«, for

han sagde egentlig til hvert andet ord, eller »Enlig-Ole«, fordi han de sidste år ofte sejlede alene. Som forgængerer måtte Oluf Olsen knokle for at få det til at løbe rundt. Han fortsatte med at sejle fragt, hvor der var fragt at hente, og det lykkedes på denne måde at holde skruen i vandet helt indtil 1960.

Flere gange var det dog ved at gå galt. Første gang var i 1946. »Jensine« var blevet tungt lastet med brunkul, som viste sig at være selvantændelige. Skibet lå ude på Hals Barre, da branden blev opdaget, men det lykkedes heldigvis at få den slukket. Sagen endte i retten, og Oluf Olsen vandt, så han blev holdt skadesløs. Den 18. december 1953 gik det galt igen, og atter var det på Hals Barre. Jensine blev påsejlet bagfra på vej fra Rørdal ved Ålborg til

Korsør med en last cement. Men denne gang fik skipper tilkendt skylden, fordi hans agterlanterne blot var en almindelig petroleumslampe. Redningsbåden blev knust – splintret til pindebrænde, dele af agterskibet blev trykket ind, og styrehuset klemte sammen. Ved et lykketraf kom besætningen på tre mand ikke noget til, men alligevel. Sikken en jul!

Med skipper Olsen ophørte »Jensine«s lange æra som fragtskib. At det kunne holdes i søen længe efter, at mange aldersfæller var hugget op, skyldtes udelukkende Olsens vindskibelighed og hans evne til med flid og opfindsomhed at tilpasse sig enhver situation – Skibstilsynets forordninger indbefattet.

O. D. Ottesen

Kunst i Sønderjylland (7)

Af JESPER TOFFT

Otto Diedrich Ottesen (1816-1892) var en af de fremmeste repræsentanter for 1800-tallets danske blomstermaleri, der i de senere år har fået ny interesse og omtale, ikke mindst på grund af høje auktionspriser, der jo altid har presens bevågenhed.

Ottesen er født i Broager i 1816 som søn af en husmand. Da han var få år gammel flyttede familien til Kværs, hvor den spirende kunstner havde sin barndom og første ungdom.

Små var kårene, og Ottesen kom tidligt ud at tjene som hyrdedreng. Landbruget interesserede ham imid-

lertid ikke, og 18 år gammel kom han til København, hvor en morbroder hjalp ham med at komme i lære som malersvend. Samtidig – og herefter – fulgte han undervisningen på Kunstakademiet. Han fuldførte ikke undervisningen i tidens traditionelle forstand ved at gennemgå alle klasser, men sluttede med gipsklassen, den næsthøjeste.

O. D. Ottesen havde hvad man roligt kan kalde en succesfuld karriere som kunstner. Skønt blomstermaleriet som genre ikke havde høj rang i samtidens opfattelse, var det dog meget populært. Allerede inden Ottesen rundede

de 30 år, talte hans kundekreds personligheder som Bertel Thorvaldsen og kongen, Christian 8. Man indkøbte af hans værker fra officiel side, men de private kunder var dog i klart overtal. Hans kunstneriske niveau blev anerkendt af Kunstakademiet, der gjorde ham til medlem af Akademirådet og til titulær professor. Han fik også rejsesti-

Modsatte side:

O. D. Ottesen: Blomster og frugter. Udateret. Tilhører Statens Museum for Kunst, deponeret på Museet på Sønderborg Slot.

Herunder:

O. D. Ottesen: Forår i skoven. 1860-62. Tilhører Statens Museum for Kunst, deponeret på Museet på Sønderborg Slot.

Portræt af O. D. Ottesen, udført af P. S. Krøyer
1873. Museet på Sønderborg Slot.

pendier fra Kunstakademiet og det Anckerske Legat, der bragte ham til Holland-Frankrig og Schweiz-Italien.

Otto Diedrich Ottesen skriver sig ind i en dansk kunsttradition, nemlig 1800-tallets blomstermaleri. Blandt andre navne i denne tradition er først og fremmest den mest kendte, J. L. Jensen, populært kaldet »Blomster-Jensen«, J. L. Camradt samt de kvindelige kunstnere Christine Løvmand og Hermania Neergård. Traditionen har forbilleder i 1600-tallets nederlandske stilleben'er.

Blomstermaleriet fremstiller en stille verden. Blomster, frugter og andet fra naturen, taget ind i et ofte halvmørkt, ligesom lufttomt rum. Selvom blomsterne er skildret med perfektion til mindste detalje, virker væksterne ikke som levende natur.

Meningen er, at sådanne opstillinger skal vække beskuerens sans for skønheden. En æstetisk dyrkelse af blomsternes farver og former, og den teknisk perfekte gengivelse af det stoflige, f. eks. regndråber på bladene. På den oftest mørke, neutrale baggrund falder lyset ligepå fra beskuerens side. Kurven eller vassen med blomster, frugter og evt. nogle insekter eller en fugl, lyser frem af mørket. Derved understreges også kompositionens vigtighed.

Ottesen frembragte ikke kun billeder af opstillede vækster i interiør, men malede også en del landskaber, eller små udsnit af samme, f.eks. en skovbund.

I mange år havde Ottesen og de andre blomstermalere fra sidste århun-

drede ikke stor bevågenhed i kunstlivet. Især i det seneste tiår er deres popularitet igen vokset med udstillinger, nye bøger, artikler og høje priser på kunstauktionerne til følge. En del regner ikke blomstermalerne for noget særligt, men heldigvis erkender flere og flere, at der også indenfor blomstermaleriet findes et højt kunstnerisk niveau, der blot skal forstås på baggrund af sin særlige genre.

Her i Sønderjylland findes der billeder af O. D. Ottesen på Museet på Sønderborg Slot.

Litteratur

J. Slettebo: O. D. Ottesen og andre danske blomstermalere på H. C. Andersens tid. Museet på Sønderborg Slot, 1986.

E. T. Kristensen: En kunstner fra Kværns. Årsskrift fra Historisk Forening for Gråsten by og egn, 1987, s. 28-42.

Min vej til modstandsbevægelsen

Af VALBORG SØRENSEN

Gennem en årrække er der foregået en indsamling af beretninger fra tidligere modstandsfolk i Sønderjylland. Beretningerne er samlet på Museet på Sønderborg Slot, og blandt dem er en beretning af Valborg Sørensen, der er født i Sønderborg i 1917 og uddannet som kontorist. Hun tog aktiv del i det nationale arbejde, bl. a. gennem Det unge Grænseværn og Danske Samfund. Her fortæller hun om sin deltagelse i det illegale arbejde. Beretningen er nedskrevet i november 1986.

Da Det unge Grænseværn så dagens lys i 1933, blev jeg straks medlem af Sønderborg-afdelingen og sad en overgang i dennes bestyrelse under Hans Mathiesen. I årene 1937-39 var jeg under videreuddannelse i Århus. Her så jeg i efteråret 1938 Kaj Munks: »Han sidder ved Smeltediglen«. Jeg blev så grebet af stykket, at jeg skrev hjem til min familie, at den burde se stykket, når teatret nu kom på turné med det. Men stykket blev aldrig vist i Sønderjylland. Regeringen skulle have forbudt teatret at opføre det syd for Kongeåen.

Den danske regering var veg. Feks. måtte der ikke skrides ind, når Schleswigsche Kammeradschaft trods uniformsforbud marcherede gennem Sønderborgs gader iklædt uniform, mens F.D.F og lignende organisationer ikke måtte bære uniformer. Det fik mange sønderjyder til at føle sig som anden classes danskere, og jeg blev tidligt en modstander af regeringens politik.

Min familie var medlemmer af Sønderborg Danske Samfund, hvilket jeg naturligvis også blev. Efter besættelsen intensiverede Danske Samfund sit ar-

bejde. På et tidspunkt fik jeg på min arbejdsplads gennemført, at mine dansksindede kolleger hver måned gav 50 øre med det formål, at summen skulle anvendes til indkøb af »Den blå Sangbog«, der skulle gives til de soldater, der aftjente deres værnepligt ved garnisonen i Sønderborg. Formand for »Danske Samfund« var på det tidspunkt oberst Petersen. Ved den næste generalforsamling omtalte han mit initiativ, og det medførte, at jeg blev indvalgt i bestyrelsen som repræsentant for ungdommen - forresten som eneste kvinde.

Danske Samfund holdt nøje øje med begivenhedernes udvikling. Vi klippe- de artikler fra »Nordschleswigsche Zeitung«, som vi mente burde opbevares; jeg husker også, at jeg i det tyske kirkeblad fandt en artikel af pastor Prah i Haderslev, og denne artikel var ikke nazivenlig. Vi oprettede også et kartotek, der lededes af kontorlederen Ottessaard Riedel, og her noterede vi danske statsborgere, der opførte sig udansk. Der blev holdt dagligstuemøder, hvor vi unge mødtes og sang af »Den blå« og fortalte vittigheder, brygget over nazistyrer. Blandt de historier, som blev fortalt, var følgende: I en lommebog tilhørende en F.D.F'er på 15 år havde man fundet følgende bøn:

Hitler, du som er i Tyskland kendt er dit navn over hele jorden komme dit rige, ske din vilje i England som og i Frankrig. Giv os i dag vor daglige ration. Forlad os vor uskyld, som du sveg dine løfter, led os ikke i Sovjets arme,

men fri os fra de Allierede,
thi dine er 10 riger,
men ikke i al evighed.
Amen.

Denne episode fandt sted i oktober 1940 og gav »Nordschleswigsche Zeitung« anledning til heftige angreb på F.D.F som organisation. Også overfor andre drillerier var bladet nærtagende. Den 16. okt. 1940 havde bladet set sig gal på en udstilling, som købmand Chr. Schmidt, »Colosseum« havde, og som viste udviklingen i klædefremstillingen, der slutter med fremstillingen af cellulid; men »das Eigenartige dieser Reklame ist, dass nicht für die Stoffe aus Zellwolle - dem Stof der Zukunft - Reklame gemacht wird, sondern für die noch vorhandenen englischen Stoffe«.

I 1940 fór »Der Nordschleswiger« i harnisk over en vise, der skulle være blevet sunget ved kongefester i Tønder og Rødding. Ved at true med sagsanlæg, fik lederen af Missionshotellet i Tønder bladet til at fremkomme med en berigtigelse, idet sangen ikke var

sunget her. Den er gengivet på modstående side.

Jeg har citeret disse episoder, fordi de faktisk viser begyndelsen til modstand i Sønderjylland, men de viser også, at alt, hvad vi danske foretog os, blev overvåget med Argus-øjne af tyske og danske nazister.

Det første illegale arbejde

Så kom perioden med Alsang og Algang, også en irritation for nazisterne, som vi elskede at »småstikle« til. Heri deltog jeg selvfølgelig også. Alt var med til at svejse os sammen. En skønne dag fik ingeniøren på min arbejdsplads, Det nordiske Kamgarnsspinderi, besøg af direktør Thorborg fra Rustfri Stålmontage i København. Han og nogle af hans medarbejdere var med i den spirende modstandsbevægelse, og han spurgte vor ingeniør, om han kendte en, der ville påtage sig at skaffe penge til modstandsbevægelsen. Ingeniøren tilkaldte mig, og det blev til, at jeg skulle sælge illegale bøger, trykt på en duplikator. Det var bl.a Rauschnings

Nazistisk optog i Perlegade i Sønderborg, formodentlig i slutningen af 1930'erne. Historiske Samlinger, Aabenraa.

Danmarkssangen

Dejlige Danmark med skovklædte
Kyster
blot vi var fri for hver eneste Tysker,
borte er Tryghed, borte er Ro
borte er Freden, hvor Tyskerne bo.

Dejlige Danmark med Køer og med
Grise,
alt, hvad du har, kan Tyskerne spise.
Nu skal de høste, hvad vi måtte så,
i stedet gav de os Mundkurv på.

Dejlige Danmark, nu svinder din
Sommer,
hvordan skal det gå i den Vinter, der
kommer.
Danmark, du havde kun Fred i dit
Sind,
Freden gik ud, da Tysken kom ind.

De bomber London hvert eneste
Døgn

og fylder os Danske med al deres
Løgn.
De misted' en Maskine på otte Dage,
det betød kun lidt, der kom otte til-
bage.

Dejlige Danmark, hvor Bølgen blåner,
fri os fra Tyskerne, som Grænserne
håner.
Til Helvede med dem, som æder og
raner vort Brød,
Til Helvede med dem, som fik os i
Nød.

Dagen vil komme, hvor han jages
væk,
men først skal han have sit store
Knæk
Så straffes forhåbentlig hver eneste
Tysker,
som vinder i Krig, som han si'er,
skønt han ryster.

Samtaler med Hitler, John Steinbecks Månen er Skjult, samt en herlig lille bog, trykt og indbundet og udgivet af »Studenternes Efterretningstjeneste«. Omslaget viste Adolf Hitler som korsfarer i harnisk med et banner, siddende på en hvid hest. Indholdet var uddrag af hans taler. Det var naturligvis udpluk, der gjorde ham til grin.

Jeg var også medlem af »Dansk Samling«, men min forbindelse til ingeniør Thorborg medførte, at jeg blev tilknyttet »Frit Danmark«. Mit dæknavn var »Jette«. Jeg kom i forbindelse med lærer Holger Michelsen og hans hustru Grethe, vistnok gennem lærer Jens Lampe, der også var medlem af »Dansk Samling«. Jeg skrev stencils, der blev duplikeret i parrets kælder. Så sørgede vi for distributionen, men samarbejdet blev meget kort på grund af parrets arrestation. Hos dem hilste jeg på lærer Arne Petersen, storstikkeren, der efter be-

frielsen blev henrettet. Efter arrestationen af Michelsens blev bladet trykt på en duplikator i A/S Kulhandelen, hvortil en ansat, Harald Lyck, havde adgang, men jeg tror, vi kun fik et eller to eksemplarer trykt, før også han blev arresteret.

Herefter henvendte Arne Petersen sig til mig og bad mig skrive stencils i hans hjem på hans maskine. Den aften, jeg kom, meddelte han hustruen, der sad i stuen, at jeg var sekretær i Stenografisk Forening, og at jeg skulle skrive noget for ham, hvilket skete i et kammer, hvor der stod en seng. Jeg blev instrueret om, at døren var låst, men hvis der blev ringet på, skulle jeg smide stencilen ud af vinduet og sætte noget andet papir i maskinen. Den instruktion forekom mig noget besynderlig, for hvis Gestapo kom, ville de nok have omringet huset. Den aften ville han partout følge mig hjem, men jeg fik

ham da rystet af mig, inden vi nåede min bopæl. Det blev det eneste møde med ham i hjemmet, for mistanken var vakt, og fra Staldgården Kolding kom der også meldinger. Jeg forsøgte imidlertid at holde en vis forbindelse med ham, så da han engang ringede mig op, sagde jeg, at vi kunne mødes på Skovvej. Samtidig opgav jeg mødetidspunktet til en kammerat, fordi han ikke kendte fyren, men Arne Petersen udeblev.

En overgang gik der altså »fisk« i vor fabrikation. Jeg skrev en del nyheder af på maskine og sendte dem ud, medens vi ventede på at få en duplikator sendt fra København. Da den kom, fik Lampe den anbragt på Ahlmannskolens loft, hvorfra den vist aldrig kom i arbejde. Der skete nemlig så meget i den tid, og det er svært at huske den rette tidsmæssige rækkefølge. Senere fik lærer Johannes Fink, Tandslet, som også tilhørte »Dansk Samling«, fat i en meget gammel duplikator. Jeg skrev stencils til ham og cyklede ud til ham med dem i min middagstid. Så fik han eksemplarerne bragt til Sønderborg med en gæv gartnereske, når hun tog ud til torvedag. Her afhentede trafikassistent H. P. Hansens hustru dem så. H. P. Hansen var kasserer i Grænseforeningen. Hos dem afhentede jeg så pakken og bragte den til lærer Marius Petersen, Dansk Samlingsmand og leder af F.D.F, og i hans hjem adresserede vi så kuverter og sendte bladet ud.

Jeg blev af Arne Petersen angivet til »Abwehrnebenstelle« i Århus sammen med en tandtekniker Fournais og en Hildebrandt fra Sønderborg, som jeg dog ikke havde det fjerneste kendskab til. Imidlertid blev jeg adviseret om stikkeriet af lærer J. Nørby og fik det råd at søge op til skovrider Angelo i Nørreskov for videre transport. Men eftersom Arne Petersen ikke vidste

andet om mig end mine forbindelser til Michelsens og Lyck, og eftersom han jo selv havde opfordret mig til at videreføre deres arbejde, vovede jeg at blive, men jeg sov dog ikke hjemme i nogle uger. Arne Petersen var på det tidspunkt ikke længere i byen af frygt fra at blive likvideret. Min overordnede på min arbejdsplads var orienteret, så jeg ville få et varsko, hvis Gestapo skulle dukke op her, og jeg havde fået lov til at placere min cykel på et for flugt gunstigt sted. Der skete intet, og jeg tror, at det skyldes, at modstandsbevægelsen havde fået en meddeler på »Abwehrstelle«. Han havde tilintetgjort anmeldelsen. Han fik senere lov til at blive i Danmark og nedsatte sig i Kolding som malermester. Fournais og Hildebrandt flygtede, så vidt jeg ved.

Arbejdet som kurer og mellemmand

Min tilknytning til modstandsbevægelsen bestod nu i at være meddeler og mellemmand. Engang jeg stod ved toget og skulle modtage en kurer, steg til min forfærdelse Arne Petersen ud af samme tog og gik hen til mig. Jeg fortalte ham, at jeg skulle modtage min stedbror fra København, og så gik han, og kureren og jeg satte os på en bænk i Brohovedskansen. Som mellemmand skulle jeg engang kontakte en maskinmester på Statshospitalet i Sønderborg angående leveringen af nogle maskindele, dvs. våben, der skulle opmagasineres der. Om det blev til noget, ved jeg ikke. Da tyskerne angreb grænsegendarmeriets chef, oberst Paludan-Müller, sneg drogist, senere major Andersen sig ud af Graasten og kørte til Sønderborg for at bede mig viderebringe efterretningen om det skete.

Den sværeste opgave blev stillet mig omkring oktober 1944. Da fik jeg besked om at finde frem til nogle nogen-

Ruinerne af oberst S. B. Paludan-Müllers embedsbolig i Gråsten efter kampen med tyskerne den 26. maj 1944. Paludan-Müller blev dræbt efter en ildkamp med tyske soldater, der ville arrestere ham. Fot. Museet på Sønderborg Slot.

lunde sikre flugtveje for udbrudte Frøslevfanger. På det tidspunkt sad min gode ven, arkitekt Vølker i Frøslevlejren, og hans hustru ventede deres fjerde barn. Tyskerne var som modtræk begyndt med at sende 100 Frøslevfanger til Tyskland for hver Frøslevfange, der undveg. Det gav mig samvittighedskvaler, så jeg henvendte mig til en anden god ven. Denne sagde, at jeg skulle spørge dr. Lorenzen i Bov, for at høre, hvad han mente om den af København udkastede idé. Det var nogle prominente modstandsfolk, der skulle hjælpes til flugt. Jeg cyklede så til Bov i midten af oktober og traf dr. Lorenzen. Han frarådede på det indstændigste, at man arrangerede flugt. Det ville betyde en oprævelse af den derværende modstandsbevægelse, der sad inde med våben, som skulle bruges den dag,

Frøslevlejren skulle befries fra tyskerne. Jeg var lettet, over at jeg kunne meddele København dette. Men havde muligheden for flugt været til stede, ville jeg ikke have meddelt København det. 100 liv for et var mig for stærkt.

Takket være forbindelsen til København fik jeg også en tysk statsborger transporteret til Sverige. Vi havde på Kamgarmspinderiet en del tyske statsborgere. En af dem blev Ortsgruppenleiter i Sønderborg, og han havde kendskab til, at en ekspedient var tysk statsborger. Manden var dansk, men hans far var i perioden før afstemningen 1920 flyttet til Flensborg. Da drengen ikke fandt sig til rette her, fik han ophold hos slægtninge i Sundeved, men forblev tysk statsborger. Ortsgruppeleider'en henvendte sig til ham og ville have ham til at melde sig frivilligt

til SS, hvilket manden selvfølgelig nægtede, hvorpå Ortsgruppenleiteren sagde. »Ich werde dich schon kriegen«, og ganske rigtigt – kort tid senere fik ekspedienten indkaldelsesordre til værnemagten – mødested Frankfurt a/d Oder.

Kort forinden min tur til Bov havde jeg modtaget en kurér, Teit Kern, der ville have en lokalkomite oprettet med repræsentanter for de politiske partier og modstandsbevægelsen, og jeg skulle repræsentere »Frit Danmark«. Imidlertid havde jeg pådraget mig en stærk forkølelse på turen til Bov, og det endte med, at jeg fik en hjernebetændelse, hvilket betød et hospitalsophold indtil den 18. april 1945, så Hans Henrik Jørgensen indtrådte i denne tid i mit sted.

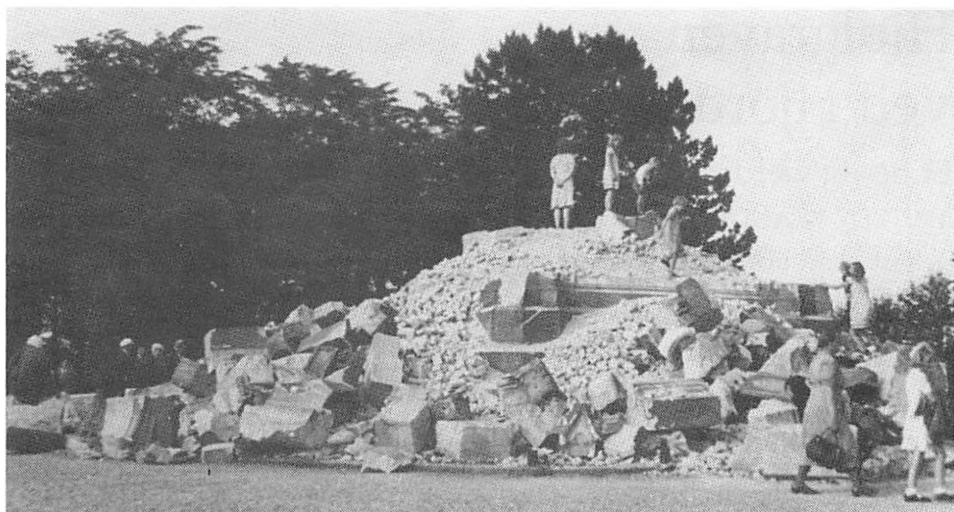
Efter Befrielsen

Efter den 4. maj foretog modstandsbevægelsen en del arrestationer, men

disse var ikke altid velunderbyggede. Folk kom til os og beklagede sig over afskedigelser og arrestationer, som vi fik skylden for. Lokalkomiteen anede overhovedet ikke, hvem der blev arresteret, men ifølge en udsendt instruks fra København, var det komiteen, der skulle afgøre, hvem der skulle arresteres. Dette drøftede vi, og derpå blev der på hvert møde oplæst navnene på de arresterede. Men alle var os jo ikke bekendt, og begrundelserne var ikke altid til at kontrollere. De udskjelser, der forekom – sådan er det jo desværre ved enhver revolution – kunne jeg ikke acceptere, og de belastede mit helbred. Jeg skulle indlægges til kontrol efter min hjernebetændelse i juni, og den 15. eller 16. maj trak jeg mig tilbage fra Lokalkomiteen. I tiden fra den 5. til den 16. maj havde jeg kunnet hjælpe folk fra mindretallet, der var blevet uretfærdigt behandlet. Dette arbejde var ikke altid lige velset.

Arresterter føres af repræsentanter for modstandsbevægelsen ind i domhuset i Sønderborg en af dagene efter den 5. maj. Fot. Museet på Sønderborg Slot.

Resterne af det præjssiske sejrsmonument på Dybbøl Banke, rejst efter krigen i 1864 og sprængt af ukendte gerningsmænd efter befrielsen i maj 1945. - Denne sprængning og den samtidige sprængning af Arnkilsøre-monumentet til minde om præjssernes overgang over Alssund den 29. juni 1864 samt ødelæggelsen af vinduer hos hjemmetyske handlende i Sønderborg var baggrunden for et indlæg, som Valborg Sørensen under overskriften »Hvad kæmpede vi for?« offentliggjorde i Jydske Tidende den 20. juni 1945.

Hvad kæmpede vi for?

»Der er sikkert i disse dage adskillige af frihedsbevægelsens folk, der gør status – ingen økonomisk status, men en moralsk status.

Vi spørger os selv: »Hvad var det, der drog dig ud i kampen mod Nazismen. Var det den spænding, der er i enhver kamp?«

Enkelte droges måske af spændingen, men det overvejende flertal søgte den ikke. Vi var ikke modige, vi lærte ofte angsten at kende. Vi havde allerhelst hygget os med en god bog inden for hjemmets vægge, men en uforklarlig magt drog os ud i kampen mod nazismen – mod inkarnationen af løgn, uret, råhed, vold og terror.

Vi måtte kæmpe for sandhed, ret, humanitet, ro og orden, for alt det, vi havde lært at holde af.

Nu har fredsklokkerne forkyndt, at nazismens magt er brudt, men er nazismens ånd nu også forsvundet med denne?

De sidste dages begivenheder i Sønderborg tyder ikke derpå. Det er sørgeligt, at en del dansk ungdom skulle være blevet smittet med nazismens ånd eller rettere mangel på ånd.

Vi håber, det må lykkes politiet at finde de skyldige til forretningsattentaterne, så de kan få deres velfortjente straf, thi vort land, vort folk, og frihedsbevægelsen kan ikke være tjent med, at der af enkeltpersoner eller grupper udøves selvjustits.

»Med lov skal land bygges«, er vort ældgamle rets-motto.»

»Jette.«

Hjulgraven ved Hjordkær

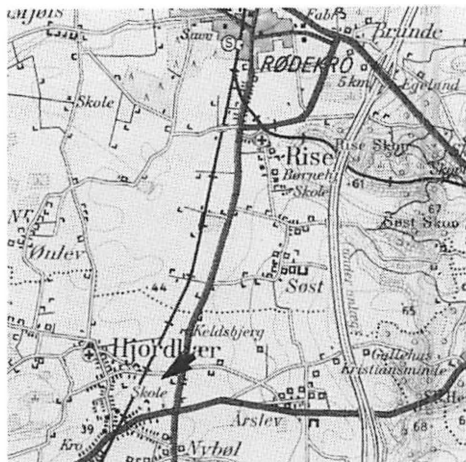
Et besøg værd

Af STEEN W. ANDERSEN

Delvist gemt blandt moderne fabriksbygninger ligger i et industriområde ved Hjordkær, vest for Aabenraa, nok et af Sønderjyllands mest særprægede oldtidsminder. En stenkreds med et tværmål på ca. ti meter, i midten en stendynge med antydning af en træbygning og her imellem fem stenkær gående radiært ud fra midterdyngen. Ligheden med et hjul er umiskendelig; deraf »hjulgraven«, som det mærkelige anlæg almindeligvis kaldes.

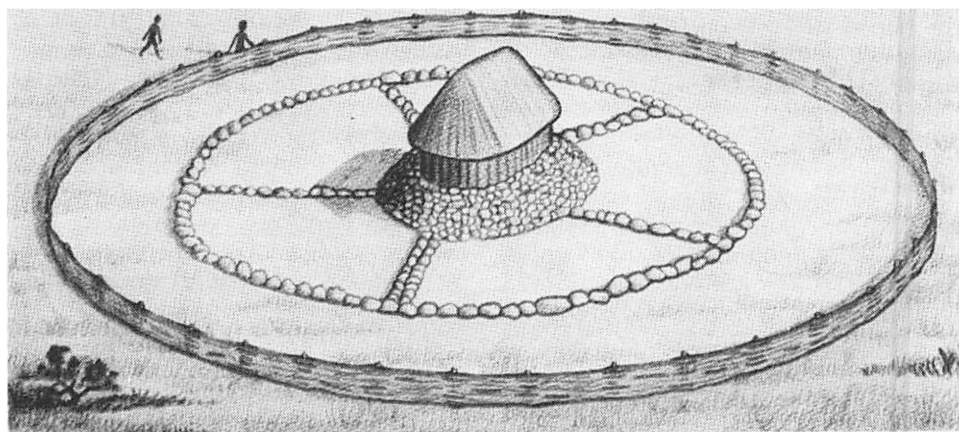
Indtil 1978 lå her en stor overpløjet gravhøj, som der gør tusindvis af steder landet over. Men Rødekro kommune havde planlagt at udstykke området, og højen skulle derfor fjernes. Ugers udgravninger fulgte, og de afslørede et kompliceret og ganske usædvanligt fortidsminde.

Sådan kan »hjulgraven« have set ud, da den blev taget i brug. Ved udgravningen viste bygningen sig kun som svage pælespor i en fundamentgrøft, og detaljer vedrørende husets nærmere udseende er derfor usikre. Efter Skalk 1980, nr. 5.

Udsnit af Geodætisk instituts kort 1:100.000. Geodætisk Institut. Copyright (A 404/85)

Højen viste sig at være opført ad flere gange. Gennem en periode på mindst 800 år - i slutningen af stenalderen og begyndelsen af bronzealderen - havde man benyttet stedet som begravelsesplads og hver gang lagt en ny høj oven på den, der lå der i forvejen, så den sammenbyggede høj til slut var 26 meter i tværmål og vel omkring 5 meter i højden.

Hjulgraven» under udgravning. De yngre højfaser er fjernet og stenhjulet dukket frem. I centrum anes området af det ovale dødehus. Fot. E. Jørgensen.

De tre yngste faser af højen stammer fra den ældre bronzealder, ca. 1500 - ca. 1000 f. kr. Store velbyggede høje med stensatte grave og kredse af sten eller stolper ved foden, som vi kender dem fra hele Sydskandinavien.

Sporene efter disse høje blev helt fjernet ved udgravningen. Det, der i dag kan ses på stedet i en rekonstrueret udgave, er ældste fase: den mærkelige hjulgrav, der stammer fra stenaldrens slutning - tiden omkring 2000 f. Kr. - og således er ca. 500 år ældre end den første af bronzealderhøjene.

Hjulgraven bestod i midten af en stor stendynge, der har ligget omkring en oval gravbygning med vægge af lodretstående tømmer. Af begravelsen inde i bygningen var der ikke andet tilbage end nogle helt opløste skeletterester. Derimod lå der i kanten af stendyngen endnu en grav, en dobbeltgrav med to fornemme flintdolke som gravgods. Ud fra hele midteranlægget med dødehus, grave og stendynge udstråler de fem stenrækker, der slutter i en stenkreds med et tværmål på ca. 10

meter. Og udenfor denne igen har der efter alt at dømme været et flettet hegn.

Hjulgraven er den eneste af sin art, der kendes, og der er derfor ikke megen hjælp at hente, når man skal prøve at forstå, hvilke forestillinger, der har ligget til grund for denne mærkelige konstruktion. Nogen praktisk funktion kan den dog næppe have haft. De to grave viser tydeligt, at vi befinder os i døde kultens og dermed også religionens verden. I bronzealderens billedverden, som først og fremmest kendes fra helleristningerne, møder vi ofte egerhjulet, der almindeligvis sættes i forbindelse med soldyrkelsen. Det er fristende at se stenhjulet netop som et symbol på den livgivende sol, men hvad der for 3000 år siden er foregået af ceremonier ved den indhegnede hjulgrav vil næppe nogensinde blive opklaret.

Litt.: E. Jørgensen, Kuml 1984, s. 155 ff.
Samme: Stenhjulet, Skalk 1980, nr. 5, s.3-8.

- Museet på Sønderborg Slot**
22. juni til 1. sept. *Tid og Sted*
Om tidsmåling og stedbestemmelse gennem tiden. Udstillingen omfatter et stort antal gamle ure og landkort.
- Aabenraa Museum**
19. maj til 5. juni *Aabenraa Fotoklub* udstiller.
15. juni til 12 aug. *Tæpper og billeder* af Jette Kai, Ingerlise Rasmussen og Emmy Lund.
Jakob Michelsens Gård har åben alle søndage i juli kl. 14-17.
- Museet Holmen, Løgumkloster**
Til 31 dec. Lokalhistorisk udstilling om Storegade.
17. juni til 6. aug. Medlemmer af Danske Kunsthåndværkeres Landssammenlutning udstiller egne bidrag og forslag til kirkeudsmykning og kirkeudstyr.
- Haderslev Museum**
7. juni *Arkæologisk aftentur*
Steen W. Andersen viser og fortæller om oldtidsminder på Aabenraa-egnen. Man mødes i egne biler på rasteplassen ved Hærulfstenen på Hærvejen ved Hovslund kl. 18.30.
Fra 23. juni *Surrogat og illusion*
En udstilling om erstatning, efterligning, naturlighed, ægthed, livagtighed, plagiat og simili.
Produceret af Viborg Stiftsmuseum.
26. juni *Bustur til oldtiden*
Guidet udflugt for børn til fortidsminder på Rødding/Gram-egnen. Tilmelding til Aktivitetshuset, Haderslev. Mødested: Haderslev Museum Kl. 10.00.
4. juli *Sommeraften på museet*
Folkedans, gymnastikopvisning, gårdsangere, håndværksdemonstrationer og hestevognskørsel.
Arr. i samarbejde med Haderslev turistforening. Kl. 19.30.
- Midtsønderjyllands Museum, Gram**
Til d. 26. aug. *Lægeplanter i natur og have*
Til d. 24. juni Malerier af Kirsten Tang.
1. juli til 31. juli Smykker, porcelæn og keramik af Lene Stevns. Især smykker af narhvaltand.

på de nordslesvigske museer

Glimt af Oldtidsdage

Arkæologi i Vestsønderjylland på Skærbæk-egnens Museum.

Der er i tidens løb gjort adskillige betydningsfulde og spændende oldtidsfund på Skærbæk-egnen. Man kan nævne i flæng:

Den største egekiste fra dansk Bronzealder i Tvillinghøj ved Gasse. Maglemosejægerens hytte eller telt på Hjemsted banke. Jernudvindingsanlæg i Drengsted. Stenalderens storstensgrave på Gasse Høje. Jernaldergravpladser bla. i Ottersbøl, Hjemsted og Drengsted. Huse og gårde – hele landsbyer – i Hjemsted og Drengsted. Jernalderhjelm (den eneste endnu i Danmark) fra Drengsted. Skålstenen fra Hjemsted Banke. Perlekæder, smykker og våben fra Hjemsted. Vikingens sølvmonter fra Astrup.

Disse fund – eller så mange som det er muligt – vil i sommer blive samlet på Skærbæk-egnens Museum, hvor det for første gang bliver muligt at danne sig et overblik over, hvad der egentlig er

fundet på disse kanter af ting fra forhistorisk tid. For også at give et indtryk af det, som man kun kender indirekte, vil der blive vist modeller af bl.a. en jernaldergård og af den nu forsvundne egekiste fra Tvillinghøj. Også Jernalderhjelm er blevet genskabt, og i et panorama vises stenaldermenneskenes jagtbytte. Stenalderens, bronzealderens og jernalderens karakteristiske redskaber og våben vil blive vist, ligesom der udstilles kopier af guldhornene fra Gallehus sammen med Harald Slott-Møllers berømte maleri, »Pigen med Guldhornet«

Til udstillingen, der arrangeres i samarbejde med Haderslev Museum, er lånt ting fra Nationalmuseet og bl. a. museerne i Aabenraa, Tønder og Sønderborg, ligesom en række private har stillet deres oldsager til rådighed.

Franz Fücksel har tegnet plakaten til udstillingen, som kan ses i museets sædvanlige åbningstid fra 23. maj til 9. sept., hverdage kl. 10-17 og lørdag/søndag kl. 14-17. Mandag lukket

H. E. Sørensen

Sønderjyllands Kunstmuseum

10. juni til 5. aug. *Emil Jensen (1888-1967)*

En glemt billedhugger fra Nordslesvig.

10. juni til 5. aug. Sønderjysk Malersammenslutning arrangerer udstilling i Pumpehuset med medlemmers egne arbejder.

Frøslevlejrens Museer

Til 24. juni Åbent kl. 9-16. Mandag lukket.

24. juni til 11. aug. Åbent kl. 10-17. Alle dage.

Skærbæk-egnens Museum

Til d. 9. sept. *Glimt af oldtids dage*

Udstilling om arkæologi på Skærbæk-egnen.

Hverdage kl. 10-17, søndage kl. 14-17, mandage lukket.

En dansk sydslesviger

Franz Wigender: Generalsekretær Frederik Petersen. En danskhedens repræsentant i Sydslesvig 1923-1945. Udg. af Studiefælleskabet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg 1990, 112 s. ill. Pris: 98 kr.

En af de mindre kendte slidere i mellemkrigstidens sydslesvigske danskhed var Frederik Petersen. Da han endelig få måneder før sin indkaldelse i 1939 også formelt blev generalsekretær, havde han de facto en halv snes år udført den indsats, der svarede til titlen. Mere end nogen anden var det i de svære år fra 1933 ham, der bar byrden ved de mange forhandlinger med de nazistiske myndigheder. Før da havde han virket i det danske ungdomsarbejde, som vedblivende havde hans interesse.

Jævn gammel med århundredet, opvokset både nord og syd for grænsen, havde han i 1923 for at kunne tjene den sydslesvigske danskhed opteret for Tyskland. Det blev hans skæbne. Mens han i 1944 virkede som tolk for værnemagten i Danmark, idømtes han for en mindre forseelse fængsel og blev kort efter forsat til en SS-straffebataljon. Under dens indsats på østfronten omkom han efter alt at dømme i marts 1945. Der er næppe tvivl om, at han havde format til at være blevet en af de fremstående ledere, den danske bevægelse efter 1945 fik så hårdt brug for.

Ved 50-året for Danmarks besættelse har Studiefælleskabet sat Frederik Petersen dette minde. Først med Carsten Mogensens skildring i Dansk i hagekorsets skygge blev hans indsats i trediverne vurderet efter fortjeneste. Indtil da havde glemslens slør bredt sig over ham. Forklaringen fremgår af teksten til et billede af Dagmar Wrang s. 48, hvor det oplyses, at hun og Frederik Petersen havde planer om at gifte sig efter krigen. I bogen her får man nu for første gang et rids af hele Frederik Petersens liv, tilsat et lille pluk af hans artikler, taler og feltpostbreve og krydret med en suite af

hans krigsfotos. Man forstår så udmærket, at Franz Wigender har villet samle denne mosaik om en ungdomsleder, der i sin tid også fik betydning for ham personligt.

Johan Peter Noack

Museer og seværdigheder

Poul Svendsen: Museer og seværdigheder i Danmark, bd. 2, Jylland, Fyn og omliggende øer, 616 s., ill. Branner og Korchs Forlag. Pris: 218 kr.

Museerne fylder godt i kulturlandskabet, og de afspejler kulturen i al dens bredde. Herom vidner dette digre tobinds værk, som fortæller om godt 600 danske museer og et par hundrede seværdigheder. Her er det - fra den mindste privatsamling til Nationalmuseet. Bogen indeholder kort, adresser, åbningstider, beskrivelse af samlingerne og redegørelse for undervisnings-tilbud, omvisninger m.v. Tilsyneladende fortræffeligt - men hvis man går nøjere ind i museumsbeskrivelserne, opdager man, at bogen mangler en inddeling, både hvad angår kvalitet og størrelse. Af forordet fremgår, at der ikke er foretaget nogen som helst vurdering af museet/seværdigheden før optagelsen i bogen. Da museumsbegrebet er elastisk og selve ordet museum ikke juridisk er beskyttet, kan det bruges om vidt forskellige ting - fra en omfangsrig kulturhistorisk samling til en café med et lille rum med nogle gamle ting. Hvis den interesserede læser skal hjælpes med bogen, bør der være mulighed for at skelne mellem skidt og kanel.

I Sønderjyllands Amt beskrives 37 museer og seværdigheder, og her er den ikke lokalkendte i en række tilfælde dårligt hjulpet ud fra beskrivelserne. F. eks. får det lille kniplehus i Møgeltønder lige så megen omtale som Sønderjyllands Kunstmuseum og Tønder museum *tilsammen*. Et andet eksempel er Elstrup Mølle, der får dobbelt så meget plads som Dybbøl Mølle med tilhørende mindestuer. Dybbøl skanser omtales ikke under seværdigheder, derimod Søbergs Have.

I tyske museumsvejvisere er det ofte angivet, hvor mange rum et museum omfatter. Dette kan være en farbar vej til at skelne mellem de overvældende muligheder der synes at byde sig. Forfatteren har imidlertid samlet et stort stof, og bogen kan være nyttig i mange sammenhænge; men næste gang bør forlaget give mulighed for at anlægge en kvalitetsmæssig målestok.

ia

Tre lokale tryk

Et livsværk i Visby 1904-1974. Samlet og fortalt af Knud Nielsen. Udg. af Sparekassen Bredebro og Lokalhistorisk Samling. 23 sider, ill.

E. Agergaard: Maikroen. Fra ledvogterhus til kursuscenter. Udg. af Danfoss, 39 s., ill.

Brudstykker af Bedsted sogns historie. Samlet, bearbejdet og udgivet af Henning Haugaard. Nr. 15 (s. 477-510) med tillæg til nr. 15 (s.167-200), ill.

Meget af den lokalhistoriske litteratur, som udgives i Sønderjylland såvelsom andre steder, består af småtryk, der er udgivet på »eget forlag«, som private tryk eller som firmaudgivelser. De tre her omtalte tryk repræsenterer hver sin af disse tre udgivelsesformer, som ikke bør overses af dem, der interesserer sig for den lokale historie.

Knud Nielsens erindringer er ikke særligt omfattende og detaljerede, men de giver et indtryk af en mand, der rundet af små kår og gennem et hårdt slid på sin lille gård vandt sine sogneboeres respekt og fik plads i en lang række bestyrelser og udvalg – formand for mejeriet, for sygekassen, regnskabsfører i Brugsforeningen, medlem af sognerådet og meget andet. Erindringerne giver et eksempel på en typisk dansk husmand, der havde overskud, lyst og initiativ til at gå aktivt ind i offentligt arbejde, før moderniseringer og rationaliseringer fra 1970'erne nedbrød dette mønster.

Maikroen på Nordals blev i 1986 overtaget af Danfoss, der indrettede den gamle kro til kursuscenter. Dette har ført til udsendelse af et hæfte om Maikroens historie fra dens opståen i 1687 som »ledvogterhus«. Her boede en mand, som skulle sørge for at holde leddet lukket mellem markerne til landsbyerne Lunden og Elsmark.

Heraf udviklede sig så en krovirksomhed, som fik kongelig koncession i 1769. Beretningen er skrevet af en tidligere ingeniør på Danfoss, der har et indgående kendskab til de mennesker, som har drevet kroen igennem en menneskealder. Det er der kommet en god lille beretning ud af, som også belyser, hvorledes vilkårene for krodrift har ændret sig meget, ikke mindst i vor tid.

Det nyeste hæfte med »Brudstykker af Bedsted Sogns historie« bringer bl. a. et par små artikler om Sivkro, en af sognets større gårde. Mest plads optager dog en gengivelse af lister over sognets stednavne, gengivet efter værket Sønderjyllands Stednavne.

hf

Militære befæstningsanlæg

Befæstningsanlæg i Danmark 1858-1945. En statusrapport. Miljøministeriet 1990. 79 sider, ill. Ekspedition: Skov- og Naturstyrelsen, Slotsmarken 13, 2970 Hørsholm.

Miljøministeriet har med sin kommitterede i kulturhistoriske anliggender, Viggo Nielsen, som ansvarlig udgivet denne rapport over en registrering af befæstningsanlæg i Danmark. Det drejer sig om Københavns befæstning, hovedsagelig fra 1880'erne, Sicherungsstellung Nord fra Første Verdenskrig samt den tyske kystbefæstning 1940-45. Sicherungsstellung Nord, der behandles side 39-54, er beliggende tværs over Nordslesvig fra Hoptrup til Skærbæk og er opført af tyskerne som en befæstning vendt imod nord, imod et evt. angreb fra England efter en landgang på Jyllands vestkyst. Det var ingeniør Mogens Scott Hansen, der i 1970'erne som den første gjorde opmærksom på dette »glemte« anlæg. Siden da er der foregået en omfattende registrering af resterne af anlægget, hvoraf en del er gjort tilgængelig for publikum. Rapporten her opsummerer de hidtidige undersøgelser og anfører, hvad der evt. yderligere kan gøres for at sikre anlægget og gøre det tilgængeligt. Rapporten er meget smukt illustreret dels med farvefotos, dels med akvareller af Flemming Aalund.

hf

Næste nummer af månedsskriftet, nr. 7/18, udsendes med postvæsenet den 9. juli.

At begrave

En begravelse har to hovedfunktioner: en social markering af, hvem afdøde var, og hvem han hørte sammen med i det samfund, han har levet i. Den anden er trosindholdet, hvor man i tale, i ritualer og symboler viser, hvad vejen over i døden indebærer. At de skikke, der former forløbet, er vævet sammen af nyt og meget gammelt er de lysskjolde, der beskrives i månedsskriftet side 179ff, et fremragende eksempel på.

Nogle oprindelige trosforestillinger om at beskytte og hjælpe den døde bliver langt senere overlejret af mere verdslige ønsker om at hævle afdøde og fremhæve hans betydning.

I 1800-årene bliver skikken optaget i tre særligt velstående egne af landet, nemlig Bornholm, egnen omkring Lemvig og i Sønderjylland. Når skikken her »synker ned« fra adelen og det højere borgerskab til bønderne, er den mest oplagte forklaring, at bønderne her på mange felter førte en mere borgerlig tilværelse, de var mere selvstændige, de handlede, og både deres tøj og boligudstyr lå tæt på byernes.

Men det er ikke kun den lidt eksotiske skik, men også en række andre begravelsesskikke, der i 1800-årene optages på landet. De understreger den sociale position og giver et mere borgerligt præg. Det gælder familie- eller ejendomsgravstederne, hvis størrelse og gravminder bliver et spejl af sognets rangorden. Det gælder de sorte ligkister, der pyntes med barokke engle, palmegrene og andet i papmache, det gælder sørge dragten med den høje hat og frem for andet de ligvogne, som anskaffes i mange sogne.

Baggrunden for det borgerlige præg er opløsningen af den selvforsynende øko-

nomi, som gårdene og landsbylagene var bærere af. De vigtigste opgaver ved begravelsen blev tidligere løst inden for bylaget. Byde- eller bedemanden var således den, der skulle gå omkring og indbyde til f. eks. bryllup eller begravelse. Omsorgen for en død blev udøvet af de nærmeste naboer. Konerne vaskede, klædte og lagde liget i kiste, unge mænd gravede graven og bar. Efterhånden bliver det en betalt beskæftigelse for især fattige kvinder at være ligkoner eller binde blomsterkranse, mens gravearbejdet helt til 1960erne var et bierhverv.

Den mest omfattende professionalisering sker dog i udviklingen af bedemandshvervet. Tidligere var det en del af snedkerens arbejde at tage mål til og lave ligkister. Med den begyndende massefremstilling af ligkister får snedkeren også andre varer til begravelsen i sin forretning. Den bliver som i snedkermeister Willrodts i Skibbrogade 5 i Aabenraa et ligkistemagasin, sådan som det ses på forsidebilledet. I vinduerne ses nogle af de nye varer, lidt kistepynt i papmache og mange af de forholdsvis kostbare perlekranser. Perlekransene blev solgt til begravelser og brugt ved båren ligesom de traditionelle grønne kranser. På gravstedet blev de gerne hængt op på et kors, men måtte tages hjem hver vinter. Ud over disse kranser har man sandsynligvis forhandlet både voksblomsterkranser og færdigt ligtøj.

Næste skridt er, at snedkeren – måske hjulpet af sin kone – påtager sig kistelægning og kørslen af liget. Med motoriseringen i 1930erne og 1940erne er vejen banet for de næsten landsdelsdækkende bedemandsforretninger, vi kender i dag.

Birgitte Kragh